

Taryhda we mifologiyada Nowruz

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Taryhda we mifologiyada Nowruz TARIHTE VE MITOLOJİDE NEVRUZ

Bir toplumun kültürünün en zengin örneklerinden biri bayramlardır. Bayramlar, milli veya dini olmak üzere, her millette görülür ve toplumun bütün fertlerinin ortak katılımıyla büyük bir coşkuyla kutlanır. Milli kimliğin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde bayramların önemli bir yeri vardır. Türk devlet ve toplumlarında sevinç, mutluluk, neşe ve coşkuyla kutlanan bayramların başında, Nevruz Bayramı gelir. Nevruz Bayramı, tarihi süreç içinde olduğu gibi bugün de Akdeniz'in güneyinden Kuzey Denizi'ne, Küçük Asya'dan Orta Asya'ya kadar pek çok ülkede ve toplumda, çeşitli biçim ve yorumlarla kutlanmaktadır. Nevruz'u, bazı Türk toplumları 21 Mart'ta bir gün kutlarken, bazı Türk Cumhuriyetleri bir haftaya yakın bir sürede, çeşitli etkinliklerle kutlamaktadır. Nevruz Bayramı bugün, Türk toplumlarında aslına uygun, kültürel ve dini motiflerle kutlanırken, özellikle son yıllarda bazı çevreler Nevruz'u, aslından uzaklaştırarak, siyasi ve ideolojik amaçlı, bir isyanın yıl dönümü olarak kutlamaktadır. Oysa bilimsel tarihi kaynakların birleştiği ortak nokta, Nevruz bir bahar bayramıdır ve kini, kanı, öfkeyi değil; barışı hoşgörüyü ve yeniden dirilişi simgelemektedir. Her millet, milli varlığını ve egemenliğini korumak için çeşitli kültürel motifler geliştirir. Ulusal kimliğini, kültürel unsurlarla ortaya koyar. Bu nedenle, tarihsel kökleri araştırmak, kültürü tanımak, yaşayan kuşaktan çok, gelecek kuşaklar için önem taşır. Bu nedenle, Nevruz bayramı, Türk toplumlarında milli benliğin ve milli kimliğin, bir diriliş şuuru çerçevesinde oluşturulmasında, büyük bir öneme sahiptir. Tüm doğu toplumlarının geleneğinde ve tarihinde, bir şenlik ve bayram havası içinde kutlanan Nevruz, son yıllarda sadece

efsaneden ibaret olan ve etnik yapısı üzerinde kesin bir görüş birliği olmayan “Demirci Kawa”nın zalim İran hükümdarı Dahhak’a karşı isyanının yıldönümü olarak algılanıyor ve bu çerçevede tarihi ve kültürel bir zemin oluşturulmaya çalışılıyor. Bilimsel hiçbir veriye dayanmayan bu çabalar, duygusallıktan öte bir anlam ifade etmiyor. Bir duygusallığın bilimsel takdimi imkansızdır; zira bilim, olan ile ya da olana göre olacak olanla ilgilenir, yoksa olması istenen veya olması gereken bilimin konusu değildir.

1. Nevruz Kelimesinin Etimolojisi

Nevruz, Farsça yeni (nev) ile gün (ruz) sözcüklerinden oluşmuş birleşik bir isimdir. Yılbaşının ilk gününe, yeni gün anlamında Nevroz veya Nevruz denmiştir. Nevruz, toprak altındaki canlıların uykudan uyanışlarının, dirilişlerinin, kısaca baharla buluşmalarının günüdür. Türk ve İran toplumlarında ortak bir kült ve kültür unsuru olarak görülen Nevruz, Türklerde tabiatın yeniden diriliş bayramı olarak kutlanılır.[1] Nevruz’un İran efsanelerine dayanan bir yönü de vardır; ancak bu, XI. yüzyıl gibi geç bir döneme tekabül etmektedir. Oysa Nevruz, Türklerde, M.Ö. III. yüzyıldan beri kutlanan bir bahar bayramıdır. Nevruz kelimesi, Türk toplumlarının çoğunda ufak dil kaymalarına uğramış olsa da, bugün Türk dünyasında Nevruz, aynı anlam ve birbirine benzer törenlerle kutlanmaktadır ve Türk dünyasında bahar bayramının genel adı Nevruz’dur.

Türk dünyasında Nevruz; Navruz, Novruz, Sultanı Nevruz, Sultanı Navrız, Navrez, Nevris, Naorus, Novroz, Navrıs, Nevruz, Norus, gibi bazı ağız farklılıklarıyla ifade edilmektedir.[2] Türk devlet ve toplumlarında; Ulustın Ulu, Ulusun Ulu Günü, Ulu Kün, Ergenekon, Çağan, Babu Marta, Körklü Marta, İlkıyaz Yortusu, Yeni Gün, Yengi Kün, Yeni Yıl, Mart Dokuzu, Mereke, Meyram, Nartukan, Nartavan, Isıakh Bayramı, Altay Ködürgeni, Bahar Bayramı, Yörük Bayramı, Mevris gibi sözcüklerle de adlandırılmakta ve farklı Türk toplumlarında aynı gün kutlanmaktadır.

2. Nevruz Kutlamalarının Tarihi

Çin kaynaklarına göre Türkler, milattan yüzlerce yıl önce, “21 Mart”ta hazır yemekleriyle bahar şenlikleri için kıra çıkar ve baharın gelişini yeniden diriliş anlayışı içinde kutlardı. Kaynaklar, Türklerde yılbaşı gününün baharın başlangıcında olduğunu işaret etmektedir. İlkbaharın başlangıcı, mart ayıdır. 12 hayvanlı Türk takviminde de yılbaşı, 21 Mart Nevruz günüdür ve Türkler bugüne “yengi gün” demektedirler.[3] İslami dönemle ilgili kayıtlara baktığımız zaman, “Nevruz Bayramı”nın ilk izlerini genellikle XI. yüzyıl metinlerinde görüyoruz. Nevruz’u İran geleneğine bağlayan Firdevsi’nin Şehnamesi de dahil olmak üzere (Firdevsi 940-1020 tarihleri arasında yaşamış ve bu eserini de 1004 tarihinde tamamlamıştır), bu tarihten önceki dönemlere ait İran metinlerinde Nevruz’a rastlanılmaması, bu bayramın ilk kez Türkler arasında ortaya çıktığı kanaatini uyandırmaktadır.[4]

Nevruz, Türk destanları içinde karşılığını, Ergenekon’da bulmuştur. Bu nedenle Nevruz kutlamalarının bir diğer adı da “Ergenekon Bayramı”dır. Bu isim, geçmişten günümüze kadar hâlâ çeşitli Türk boyları arasında canlılığını koruyor. Bu bayram, aynı zamanda milletin, destanların gücüyle birbirlerine olan güven bağını güçlendiriyor. Ergenekon Destanı, çoğu kaynaklara göre Büyük Hun Devleti Dönemi’nde ortaya çıkmıştır. (Hunlar, Orta Asya’da en eski Türk devletini kurmuş olan boydur. İlk HunTürk hükümdarı Teoman Mete’nin babasıdır ve Mete M.Ö. 209’da Türklerin başına geçti) Çin kaynaklarında da (Çu Hanedanı Tarihi) yerini bulur. Hatta, ÇianKen’in M.Ö. 119 yılında, Çin imparatoruna sunduğu bir raporda, bu destandan söz ettiği bilinmektedir. Çin kaynaklarından Kutadgu Bilig’e, Kaşgarlı Mahmut’tan Bîrûnî’ye, Nizamülmülk’ün Siyasetnâmesi’nden Melikşah’ın takvimine, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey’in kanunlarına kadar gelen bir çizgide, Nevruz ile ilgili kayıtlar eldedir. Diğer taraftan, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Safevi Türkmen Devleti’nin kurucusu Şah İsmail (Hataî), Osmanlılarda Sultan I. Ahmed ve Sultan IV. Murad gibi hükümdarların, Mustafa Kemal Atatürk’ün uzun bir

tarikh boyunca Nevruz bayramının gelişini kutladıklarını biliyoruz.[5]

Netice itibarıyla görülmektedir ki, Nevruz, M.Ö. III. yüzyılda, Mete Han zamanından beri Türklerde var olan bir bayram, bir bahar bayramı geleneğidir. Özellikle 1200 yıldan beri, diğer Türk gruplarının hemen hiçbirisiyle ilgisi kalmamış olan Saha yani Yakut Türklerinde, Nevruz geleneklerinin bugün de sürdürülmesinin hangi kanalla olduğunun açıklanması gerekir. Eğer Nevruz, İran kaynaklı bir gelenek idiyse, Nevruz bayramının Saha Türklerine kadar nasıl gittiğinin ve 1200 yıldır, diğer Türk boylarıyla ilgisi olmayan Sahalara nasıl etki ettiğini açıklamak gerekir.

Bu soru, bizi Nevruz'un bir Türk geleneği olduğu inancına götürmektedir. Netice itibarıyla Nevruz bugün Afganistan'dan, İran'a, Irak'a, Suriye'ye ve bütün diğer Türk dünyasına; Çin Seddi'nden Adriyatik'e, Hindistan'dan, Yakutistan'a, Çuvaşistan'a, Tataristan'a, Moldova'ya, Macaristan'a ve Balkanlar'a kadar geniş Türk coğrafyasında bugün de canlı bir şekilde yaşatılmaktadır.

3. Osmanlı'da Nevruz

Türkler tarafından M.Ö. III. yüzyıldan beri kutlanan ve genelde Yeni Gün olarak adlandırılan Nevruz, Osmanlılarda da bahar bayramı ve yeni yılın başlangıcı olarak kutlanmıştır. Bugün de içinden Osmanlı ailesini çıkaran Kayı Boyuna mensup bazı aşiretlerin, 21 Mart tarihinde Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında toplanıp, çeşitli törenler yaptıkları bilinmektedir ki buna Yörük Bayramı da denir.

Manisa'da bugün de Nevruz günü Mesir Bayramı törenleri yapılır. Mesir macunları, Sultan Camii'nin minare ve kulelerinden atılır. 1463-1552 tarihleri arasında yaşayan Musa Bin Müslihiddin tarafından 41 türlü baharat ve şekerle karışık yapılan bu macun, bir rivayete göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ı iyileştirmiş ve o da bu macunun yılda bir kere halka dağıtılmasını istemiştir. Nevruz ve Nevruziye adetleri II. Meşrutiyet'ten sonra terk edilmiş ve halk

arasında yerini, Hıdrellez (5 Mayıs) şenliklerine bırakmıştır.[6]

Osmanlılar tarafından Nevruzı mübârek olarak da adlandırılan Nevruz, sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin Koç (Hamel) burcuna girdiği, ilkbaharın ılımlı gününe “Nevruz” denilmiştir. Yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen bu günde eğlenceler tertip edilir, sarayda olduğu gibi halk arasında da eczahanelerde yapılan ve “Nevruziye” denilen macun rağbet görürdü. Eczacıdan gelen Nevruziye ve yedi sin (=heft sin) yani Arapçadaki sin harfiyle başlayan süt, simit, sukker, salep, sirke (sir), soğan, semek (balık) veya sefercil (ayva) bir tepsiye konulup evin efendisi önüne getirilir, evdekiler de, tepsinin etrafına iki diz üstünde oturdular. Evin efendisi, herkesin önünde bu malzemelerden birer fincan veya tabak ile herkese dağıtır ve gün dönümü saati geldiği vakit, buyurun hitabıyla önce macundan, sonra diğerlerinden birlikte alınır, evin efendisi yılın saadetle geçmesi için uzunca bir dua yapar, eller öpülür ve merasim sona ererdi.

Diğer bir Türk devleti olan Selçuklularda da Nevruz bayramı; şenliklerin yapıldığı, özel yemeklerin pişirildiği, özel hediyeler alınıp verildiği bir gün olarak kutlanmaktaydı. Selçuklularda yılbaşı, güneşin koç burcuna girdiği gün olan Nevruz günü olarak kabul edilmiştir. İnanişâ göre Nevruz, baharın ilk günü ve yılbaşısıdır. Takvimler, hep marttan başlar. Selçuklu Dönemi’nde, Sultan Melikşah tarafından hazırlanan Takvimi Celali’de de 21 Mart yılbaşısıdır ve 21 Mart, Selçuklularda hem mali işlerin düzenlenmesinde hem de diğer devlet işlerinin düzenlenmesinde de yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Nitekim Uzun Hasan tarafından tanzim edilen Akkoyunlu Kanunlarında da 21 Mart ilk vergi toplama dönemi olarak kabul edilmiştir. Osmanlılarda da malî yıl başlangıcı, Nevruz olarak alınmıştır ve mart, hemen bütün kanunnâmelerde verginin ilk taksitinin toplandığı aydır. Mart ayı, Cumhuriyet döneminde malî yılbaşı olarak devam etmiştir.

4. Türkiye’de Nevruz Kutlamaları

Nevruz, ÷lkemizin yaklaşık t÷m b÷lgelerinde kutlanmaktadır. G÷neydoğu illerimizden Gaziantep ve çevresinde 22 Mart g÷n÷ne, “Sultan Nevruz” adı verilir. Diyarbakır’da son yıllarda siyasi ve ideolojik amaçlı kutlamalardan önce, Nevruz g÷n÷ halk, eğlence ve mesire yerlerine giderek Nevruz’u kutlardı. Kars ve çevresinde; bu tarihte “kapı dinleme”, “baca baca” adetleri gör÷l÷r. Evde bulundurulanan çeşitli meyvelerden baca baca gezenlere verilir. Ayrıca Kars civarında, Nevruz g÷n÷ bir evde toplanan genç kızlar ve erkekler, küçük bir çocuğu su almaya gönderirler. Çocuk hiç konuşmadan ve arkasına bakmadan bir kova su getirir, kovanın içine, orada bulunanları temsilen, renkli iplik ve iğneler atılır. Birbiriyle birleşen iğne ve ipliklerin sahiplerinin, birbirleriyle evleneceklerine inanılır.

Tunceli ve çevresinde Nevruz g÷n÷ erkekler, alınlarına kara sürerek, su kaynaklarına giderler. Bu karaları orada temizleyerek dua ve niyazda bulunurlar. Özellikle Orta Anadolu’da Nevruz, “Mart Dokuzu” olarak bilinir. Aslında hicri takvime göre Mart dokuzu ile miladi takvimdeki 21 Mart aynı günd÷r. Zira bu iki takvim arasında 13 günlük bir zaman farkı vardır.

Nevruz Bayramı’nda, Mersin-Silifke bölgesindeki **Toros Türkmenlerinde**, güneşten etkilenmemesi için ağaca bez bağlanarak yapılan “Mart ipliği” adeti vardır. buralarda Nevruz g÷n÷ yaylalara çıkılır. Yayla evlerinde bulunanlar gelen misafirleri evlerinde ağırlarlar. Gelen grup, silah atarak gelişlerini bildirirken, yayladakilerin başkanı buna bir el silah atarak cevap verir. Daha sonra, karşılıklı silahlar atılır ve birbirlerine “Nevruz’unuz kutlu, d÷lünüz hayırlı ve bereketli olsun” temennisinde bulunulur. Giresun’da “Mart Bozumu” adeti önem taşır. Tekirdaę’da Nevruz soğukların sonu, baharın başlangıcı olarak kabul edilir ve “Nevruz Şenlikleri” adıyla kutlanır. İzmir, Uşak, Sivas ve Şebinkarahisar’da hemen hemen aynı geleneklerin devam ettiği gör÷l÷r.

Tahtacı Türkmenlerinde Nevruz “Sultan Nevruz” adı ile anılır, eski takvimle (Hicri) Mart ayının 9’unda kutlanarak yaylaya

çıkılır. Bununla ilgili olarak halk arasında “Mart Dokuzundan sonra dağlar misafir alır” deyişi söylenir. Bugün herkes, yeni elbiselerini giyip, süslenerek mezarlıkları ziyaret ederler. Malatya’nın Arguvan ilçesinin bazı köylerinde halk, Nevruz’u “Kış Bitti Bayramı” olarak kutlar. Ağrı ve çevresinde, o gece gençler bir dilek tutarak, kapıları dinleyip, içerdeki konuşmaları yorumlayarak niyetlerinin tutup tutmayacağını anlamaya çalışırlar.

Iğdır ve çevresinde 19 Mart’ı 20 Mart’a bağlayan gece, kız ve erkekler Tanrı’dan bir dilek dileyerek, akarsuda yıkanır ve en az üç defa suya dalıp çıkarlar. Sabah erken kalkılarak taze su içilir, hayvanlara da taze su verilir. Halk, yeni elbiseler giyer ve bayram namazından sonra pişmiş yumurta tokuşturulur. Evinden yeni cenaze çıkanlar dahi, bayrama katılmak zorundadır. 0 gün yas tutmak günah sayılır. İzmir Urla’da Nevruz “Mart Dokuzu Şenlikleri”, Tire’de “Sultan Nevruz Bayramı”, Uşak’ta ise “Yıl Yenilendi” gibi adlarla kutlanmaktadır.

5. Türk Devlet ve Topluluklarında Nevruz

Bugün Nevruz, Türk devlet ve topluluklarında çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Nevruz’un en coşkulu kutlandığı ülke, Nevruz’un büyük bir ihtimalle ortaya çıktığı coğrafya olan Azerbaycan’dır. Azerbaycan’da her yıl, Mart’ın 2123’ünde, Nevruz bayramı büyük törenlerle kutlanır.

Mezarlık ziyaretleri yapılır. Bu ziyaretlerde hazırlanan helva, pilav ve diğer yiyecekler fakirlere dağıtılır. “Gapı Pusma”, “Suya Yüzük Atma”, “Su Başı”, “Baca Baca” adetlerinde, uzun yılların gelenekleri çeşitli motif ve oyunlarla sürdürülür. Semeni göğertilir, (tohum çimlendirilir). Azerbaycan’da Nevruz’dan sonraki en önemli gün, ahir çerşenbe (son çarşamba) günüdür. Bu güne “ılın ahir tek tek” günü de denir. Mart ayı içindeki dört haftanın çarşamba günleri de önemlidir. Buna “üskü” denilmektedir. Ahir Çerşenbe’den önceki salı günü, mezarlığa giden erkekler, Fatiha okuyup dönerler. Azerbaycan’da Nevruz kutlamasının derin kökleri vardır.

Zerdüştlükten önce M.Ö. 1500-1200 yıllarında bu bayramın, Azerbaycan topraklarında kutlandığı anlaşılmaktadır.

Bugün Nevruz, bir Türk boyu olan Tahtacı Türkmenleri'nde de büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Nevruz bayramı, Mart'ın dokuzudur ve Sultan Nevruz olarak adlandırılır. Nevruz, Tahtacı Türkmenlerinin yaylaya çıkışı günleri olan, 22-23 Mart günlerinde kutlanmaktadır. Tahtacı Türkmenleri Nevruz'u, ölülerin yedirilip içirildiği gün olarak kabul ederler. Burada eski Türk inanç sisteminin, atalar kültürünün derin izlerini görmek mümkündür.

Yörükler, Nevruz'u kışın bittiği ve bahar mevsiminin başladığı gün olarak görürler. Yörüklerin Nevruz kutlamalarında bir farklılık vardır; Nevruz köy ve yaylalarda 22 Mart'ta, şehirlerde ise Nevruz günü pazara rastlamazsa, bu tarihi takip eden pazar günü kutlanır. Köy halkı, 22 Mart sabahı yaylalara doğru yola çıkar. Daha önceden "davar evleri"ne yerleşmiş olanlar, köylerden gelen akraba ve komşularına ev sahipliği eder çeşitli ikramlarda bulunurlar.

Nevruz'un bir bahar bayramı olduğunu ortaya koyan delillerden birisi de, Saha Türkleri arasında yaşatılan "Isıah bayramı"dır. Saha Türklerinin yaşadığı Sibiry'a'da uzun kış günlerinden sonra bahar yeni hissedilmeye başlanır. Isıah Bayramında törenlere, dualar eşliğinde kımızla tören alanının temizlemesiyle başlanır. Tören alanına yarım ay şeklinde genç ak ağaçlar dikilir. Alana, ateş yakılır ve bu ateş, törenler bitinceye kadar söndürülmez. Bugün de büyük coşkuyla kutlanan Isıah bayramı, 1991 yılında Saha Cumhuriyeti kurulduktan sonra, diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, resmi tatil olarak kabul edilmiştir. Diğer bir Türk boyu olan Altay Türkleri arasında 21 Mart'a tekabül eden günde kutlanan "Cılgayak Bayramı" vardır. Bu bayram da, Nevruz gibi baharın gelişi, tabiatın canlanması ve yeni bir yıla giriş bayramı olarak kutlanır.

Son yıllarda Amerika'daki yerli Kızılderili Kabileleri'nin "soy kütüğü" ile ilgili çalışmalarla ilgili olarak, Ahmet Ali Arslan şu bilgileri veriyor: "Son yıllarda bağımsız araştırmacıların, Sibiry'a ve Alaska'da ve Alaska'nın daha

güneyinde bulunan insan kemikleri ve toprağa yayılmış insan yağı kalıntıları üzerinde yaptıkları “gen” araştırmaları, Amerika ve Asya kıtalarında, vakti ile yaşamış bu insanların, birbirleri ile yakın akraba oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Amerika yerli Kızılderili kabileleri ile Sibiryâ Saka, Altay, Hakas, Telvit ve Tuva bölgelerinde yaşayan eski Türk âdetlerinin ve mevsimlik dinî merasimlerin paralellikler göstermesi, oldukça ilgi çekicidir. Amerika’nın toprakla ve ziraatla uğraşan Kızılderili kabileleri arasında dinî ağırlıklı merasimlerle kutlanan mevsimlik bayramların başında, Mart ayında “yeni yılın başı” için yapılan kutlama törenleri ve şenlikleri gelir.[7]

Yeni yılın başlangıcı olan martta kutlanan diriliş kutlamaları ile ilgili Kızılderililerin yaptığı merasimlerde, kabilenin yaşadığı köy veya kampın tam orta yerine uzun ve düzgün bir direk dikilir. New Mexico, Arizona ve Kaliforniya eyaletinde yaşayan Kızılderili kabileleri, bu direğin dikildiği yerin kainatın merkezi olduğuna ve bir tek yaratıcıyı temsil ettiğine inanırlar. Bu törenlerin en ilginç yanı da, “Kabilenin Şamanı”nın gök tanrı olarak kabul edilen, Great Spirite (büyük ruh) daha yakın olmak ve kabilesi için onun yardımını talep etmek maksadıyla bu direğe tırmanmasıdır. Köyün orta yerine dikilen bu direğe tırmanma merasimine, Orta Asya, Sibiryâ, Altay, Hakas, Tuva Şaman toplumlarında ve bu bölgede yaşayan diğer Türk topluluklarında da rastlanmaktadır. Kaliforniya ve etrafındaki topraklarda dağınık olarak yaşayan Amerika yerli Kızılderili kabilelerinden Yurok, Karuk, Hupa, Yuki, Pomo, Modoc ve Maidu kabileleri yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen “Mart” ayında, bahar bayramını, tabiatın yeniden canlanması ve uyanmasına bağlı olarak, “yeniden doğuş”un bir sembolü olarak kutluyorlar.[8]

Afganistan’da Nevruz, Türkler arasında “doğum günü” olarak kutlanmaktadır. Bugün herkes en yeni elbiselerini giyer, kabir ve akraba ziyaretleri yapar, güreş tutulur ve “oğlak oyunu” oynanır. İnsanlar arasındaki dargınlıkların kaldırılmasına çalışılır. Yeni yıla nasıl başlanırsa, yılın öyle geçeceğine inanılır. Afganistan’da aynı ülkede yaşıyor olmalarına rağmen,

etnik gruplar içinde Nevruz'un sadece Türkler arasında kutlanması, bu bayramın bir Türk bayramı olduğunu ortaya koyar.

Kazaklar arasında Nevruz bayramı ile ilgili olarak pek çok mitoloji ve efsane bugüne kadar ulaşmıştır. Bunların kökleri Saka ve Hun Türklerine kadar uzanmaktadır. Kazaklar, Nevruz törenlerine dini bir hüviyet kazandırmışlardır. Nevruz günü mevlit okuturlar ve yüksek bir tepeye çıkarak güneşin doğuşunu karşılarlar. Bu törenler sırasında kadınlar eğilip "nasılsın güneş ana" diyerek güneşi selamlar.[9] Evler baştan başa temizlenir, herkes en iyi elbiselerini giyer. Nevruz törenleri sırasında ev duvarlarına veya çeşitli eşyalar üzerine kil kaplar atılarak parçalanır. Ateş üzerinden atlanılır. Ateşten atlamaların, eski yılın kötülüklerinden ve hastalıklardan arınarak, yeni yıla yeni bir ruhla girmek anlayışı vardır. Kazaklar, Nevruz'da yaptıkları yemeğe "Nevruzköcö" adını verir. Nevruz çorbası veya lapa adı verilen başka bir yemek de yaparlar ki, bunları o gün komşulara dağıtırlar.

Küçük bir Türk boyu olan Karaçay-Malkar Türkleri, yüzyıllardan beri, Kafkas Dağlarının en yüksek zirvesi olan Elbruz Dağı'nın (Mingi Tav) çevresindeki yüksek dağlık arazilerde, Kuban, Teberdi, Mara, Baksan (Bashan), Çegem, Çerek gibi ırmakların yukarı kısımlarında yaşamaktadırlar. Tarihî, antropolojik, arkeolojik ve lingüistik araştırmalar, Karaçay Malkarlıların bu bölgede uzun yüzyıllar hakimiyet kuran çeşitli Türk kavimlerinin torunları olduklarını, bazı sosyal tabakalarının çeşitli Kafkas halkları ile karıştıklarını ortaya koymaktadır. Karaçay Malkarlılar da yeni yılın başlangıcını 21-22 Mart olarak kabul etmişlerdir.

Özbekistan'ın Semerkant, Buhara, Andican, taraflarında Nevruz törenleri, Nevruz günü (21 Mart) başlamakta ve bir hafta devam etmektedir. Halk Nevruz eğlencelerine "Seyil eğlenceleri" adını vermektedir. Seyil yerleri, dönme dolaplar, çalgıcılar, 'beççeler' seyyar satıcılarla dolar. Nevruz'un birinci günü halk çadır çadır dolaşarak, birbirlerinin bayramını kutlar. Bu ziyaretler sırasında ikram edilen yemek, "aş" adı verilen pilavdır. Ayrıca çay ve çeşitli meyveler de sunulur. Köpkari,

güreş at yarışları ve horoz dövüşleri gibi spor gösterileri düzenlenir.

Tacikistan'da da, Nevruz, mart ayının başından, 21 Mart gününe kadar baharın gelişini ve tabiatın canlanmasını karşılamak amacıyla kutlanmaktadır. 21 Mart resmi tatil olarak ilan edilmiştir. Nevruz'da yenilen "S" harfi ile başlayan 7 yiyecekten süt; temizliği, tatlı; yaşama sevincini, şeker; serinlik ve dinlenmeyi, mum; ateşe tapınmayı, tarak; kadının güzelliğini temsil eder. İslamiyet'ten sonra İslami geleneklere göre S ile başlayan 7 nesne bunların yerini almıştır. Yukarıda Osmanlı'da Nevruz kutlamaları üzerinde dururken, gösterdiğimiz gibi, bu yedi nesne, yedi sin olarak ifade edilir (=heft sin) yani Arapçadaki sin harfiyle başlayan süt, simit, sukker, salep, sirke (sir), soğan, semek (balık) veya sefercil (ayva) dir. Tacikistan ve Osmanlı'da aynı uygulamanın olması ve İran gibi diğer İslam toplumlarında böyle bir geleneğin bulunmaması, İslami dönemden sonra da, dinin etkisinde gelişen Nevruz geleneğinin bir Türk bayramı olduğunu gösterir.

Uygurlar arasında da, Nevruz şölenleri düzenlenmektedir. Uygurlarda Nevruz başlamadan önce insanlar, yeni yılın şerefine sevinç duygusunu ifade eden çeşitli şiirler, şarkılar (Nevruz name) yazıp hazırlarlar. Nevruz günü bayramlık elbiseler giyilir, tüm evleri, kutsal yerleri, mesire yerlerini, alışveriş merkezlerini ziyaret ederler. Bu arada meydanlarda şiir atışmaları, milli oyunlar icra edilir. Şarkılar söylenir, danslar edilir, güreşler tutulur. Kısaca herkes kendine has yeteneğini ortaya koyar. Bu faaliyetlere büyük küçük herkes katılır. Ayrıca bu günde herkes birbirine çeşitli hediyeler verir. Nevruz büyük bir coşkuyla kutlanır. Diğer taraftan bu günde okunan "Nevruz nameler"de, bugün ayrılıkçıların yaptığı gibi gençler kine, kana, öfkeye, düşmanlığa değil, ilim öğrenmeye, ahlaklı ve faziletli olmak gibi erdemlere yönlendirilir, buna ilişkin temalar işlenir.

Nevruz, diğer bir Türk boyu olan Karapapaklarda "Nevruz", Kırım Türklerinde "Navrez", gündönümü, Batı Trakya Türklerinde "Nevris", Makedonya ve Kosova Türklerinde "Sultanı Navrız",

Gagauzlarda (Gök Oğuz) “İlkyaz bayramı” adıyla, ortak coşku ve geleneklerle kutlanır. Bu incelemeler, Nevruz’un tüm Türk devlet ve toplumlarında kutlandığını ve dolayısıyla bir Türk bayramı olduğunu göstermektedir. Nevruz çerçevesinde milli bir duygu oluşturmaya çalışan siyasi Kürtçü akımın dikkatinden kaçan bir şey var; eğer Nevruz onların iddia ettiği gibi bir Kürt bayramı olsaydı, hemen yanı başımızdaki Kuzey Irak Kürtleri arasında da kutlanması gerekmez miydi. Oysa Çin’den Avrupa içlerine, kuzeyde Sibiry’a’dan güneyde Mısır’a kadar tüm Türk devlet ve toplulukları arasında ortak renk, tören ve anlamda kutlanmaktadır. Son yıllarda Nevruz törenleri, dini, mitolojik ve folklorik bir özellik kazanmış olsa da, Türklerin ortak bir milli karakter etrafında toplanmasında güçlü bir fonksiyona sahiptir.

6. İranlılarda Nevruz

Çok sayıda araştırmacı, Nevruz merasimlerinden ve tarihinden bahsetmiştir. Bazıları onu Zerdüştlükle, bazıları onun İslam öncesi bir döneme rastlamasına rağmen İslâm dini ile ilişkilendirmeğe çalışmış, fakat tüm bu çabalara rağmen, Nevruz nağmelerinde, kutlama figürlerinde, dinlerden önceki tasavvurlar, tüm aydınlığı ile ortadadır.

Ömer Hayyam “Nevruznâme”sinde şöyle diyor: “Cemşit bu günü Nouruz (yeni gün) olarak adlandırmak için ferman verdi. Her yıl Ferverdin ayının başlangıcında bayram etmeyi, yeni yılı o günden başlatmayı emretti. O zamandan itibaren Ferverdin ayının 1. günü (21 Mart) İran resmi takviminin ilk günüdür. Yukarıda da belirtildiği gibi, Firdevsi, “Şehname”sinde Nevruz bayramının İran takviminin ilk ayı olan Ferverdi’nin başında kutlandığını söyler. Nizami Gencevî “İskendernâme”, Alişir Navayî “Seddi İskender” adlı eserlerinde M. Ö. 350 senesinde Nevruz’un halk bayramı olarak kutlandığını yazar.

İranda Nevruz’un, İslamiyet’in kabulünden sonra, iki aşamada kutlandığı, birincisine Nevruzi Amme, (21 Mart) ikincisine Nevruzi Hasse denilmektedir. Nevruzii Amme’de, Adem Peygamber’in yaratıldığına ve yıldızların o tarihte dönmeye

başladığına inanılmaktadır. Nevruzi Hasse ise, hükümdar Cemşit'in tahta çıkışı ve tebaasına adaletle hükmedişinin başlangıç günü olarak benimsenmişken, bu tarih Mart ayının 28. günü olarak belirlenmiştir.[10]

"Nevruz", Türklerde çok eskiden beri bilinmekte ve çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Ancak bazı bilim adamları, Nevruz kelimesinin Farsça kökenli olmasından ve Firdevsi'nin "Şehname" adlı eserinde, Nevruz kutlamalarının İran Şahı Cemşid Dönemi'nde başladığı yolundaki mitolojik bilgilerden hareketle, Nevruz'un İran menşeli olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. İran mitolojisine göre, ihtişamın sembolü olan Cemşit, tahtına Nevruz günü oturmuş ve bayram etmiştir. Aynı mitolojiye göre Hz. Adem'in 7. torunu olan Cem güneşin Koç (hamel) burcuna girdiği 21 Mart günü Azerbaycan'a gelmiş, bu günü bayram olarak ilan etmiş ve halk ona "ışık" anlamına gelen "şid" unvanı takmıştır. Ayrıca Nevruz geleneğinin M.Ö. 628-551 tarihleri arasında yaşayan Zerdüşt dininden geldiği de sanılmaktadır. Ancak buna dair herhangi bir yazılı kaynak mevcut değildir. Kaymon Levy'e göre Nevruz, Musevi Yortusu'ndan gelmiştir.[11] Nevruz, eski İran takviminde birinci ay olan Ferverdi'nin ilk gününe rastlar. Bu günün karşılığı miladi takvimde, 21 Mart Nevruz günüdür. İran Kisraları, her yıl Nevruz bayramlarında bütün ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçkarını karşılar, hapislerden mahkumları salıverirlerdi.[12]

El Biruni XI. yy.'dan bir isim. Biruni'de eserlerinde Nevruz'dan söz etmiş ve bunun Türklerde dahil tüm Ön Asya ve Orta Asya toplulukları arasında canlı bir şekilde yaşatıldığı üzerinde durmuştur. Yine aynı yüzyılın Fars asıllı önemli devlet adamı Nizamülmülk de Siyasetname'sinde Nevruz üzerinde durmuştur ve Nevruz'un Türklere ait bir bahar bayramı ve yılbaşı olduğunu belirtmiştir. Fars asıllı bir devlet adamının Nevruz'dan Türklerin bayramı olarak bahsetmesi anlamlıdır. Buna rağmen, bugün bir ayrılıkçı olan Serbilinda Ezidiyan Nevruz'u: "İrani halkların yeni yılı olan Nevruz günü, her yıl İrani halklar tarafından kutlanılıyor, M.Ö. 612 başlayan Nevruz, bu yıl 2614'teyiz!" diyerek Fars asıllı Nizamülmülk'ün

sahip çıkmadığı Nevruz'u "İrani halkların bayramı" nitelendirmesiyle sahiplenmektedir.

Tabiat ile iç içe, kucak kucağa yaşayan, toprağı "ana" olarak vasıflandıran Türk milletin evren tasavvurunda "baharın gelişi", diğer toplumlardan daha önemli bir yere sahiptir. İç karartıcı, yeknesak günlerin ve kuzeyin uzun kış gecelerinin ardından doğan, pırıl pırıl güneşli, kuş ve hayvan sesleriyle kurulmuş îlahî orkestranın musikisi karşısında, insanın bayram yapması, bayram sevinci yaşaması, çok doğal bir durumdur. Türklerin yaşadığı kuzey coğrafyası dikkate alınırsa, bahara karşı en büyük özlemin bu coğrafyada ortaya çıkması anlaşılır bir durumdur. Baharla birlikte ortaya çıkan muhteşem manzara, kıştan bahara geçişin bayramla karşılanmasını hak edecek güzelliktedir. Kışın ve karın, renksiz, şekilsiz ve monoton ikliminden, baharın bin bir türlü renk cümbüşüne ulaşmanın coşkusu bayramla değil de neyle ifade edilecektir. Bu nedenle Nevruz, karın yanında çiçek, kışın yanında bahar, ölüm sessizliğinin ve ölü soğukluğunun yanında, doğanın yeniden dirilişinin, üstelik yaşlı birinin yeniden dirilişinin değil, Nevruz yeniden doğuşun bayramıdır. Bu yönüyle Nevruz'un Türk toplumundaki algılanma biçimi doğanın bir reenkarnasyonu şeklindedir.

7. Nevruz Kutlamalarının Dinler Tarihindeki Yeri

Asya kavimlerinin bir kısmında, ortak olarak kutlanılan Nevruz bayramının, İslam tarihi kaynaklarında araştırmasını yaparken, bu kaynaklardan bazılarının Nevruz'u, Zerdüşt dinine bağladığına tanık olmaktayız. Şehristani'ye göre Zerdüşt Azerbaycanlıdır ve dolayısıyla Nevruz geleneği ilk olarak Azerbaycan Türkleri arasında ortaya çıkmıştır, Mecusttere göre de Zerdüşt Azeri asıllıdır.[13] İslam tarihçisi Kalkaşandi'ye göre Nevruz miladi XV. yüzyılda, Mısır'da, Suriye'de ve Filistin'de Müslümanlar arasında kutlandığı gibi, Hristiyanlar arasında da kutlanmaktaydı.[14]

Nevruz bayramı ile ilgili günümüze ulaşan dini inanışlardan bazıları şöyledir:

Ulu Tanrı, dünyayı gece ile gündüzün eşit olduğu Nevruz'da yaratmıştır.

İnsanlığın atası kabul edilen Hz. Adem'in çamuru, Nevruz'da yoğrulmuştur.

Nevruz'a ilişkin bir diğer dini inanışta kardeşleri tarafından bir kuyuya atılan Hz. Yusuf, bir bezirgan tarafından Nevruz'da kurtarılmıştır. Ayrıca Musa Peygamber'in asasıyla Kızıldeniz'i yarararak taraftarlarını kurtardığı gün de Nevruz günü idi. Bir yunus balığı tarafından yutulan Yunus Peygamber, Nevruz'da karaya bırakıldı. Tanrı insanları yarattığı zaman, evrendeki bütün yıldızlar koç burcunda toplu halde bulunmakta idi. Nevruz'da Tanrı bütün yıldızlara feleklerine dönmelerini emretti.

Nevruz hakkındaki İslami rivayetleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:.

Allah, dünyayı geceyle gündüzün eşit olduğu gün olan Nevruz'da yaratmıştır,

İlk insan olan Adem, Nevruz'da yaratılmıştır.

Muhammed'e peygamberlik bugün ihsan edilir.

Adem ile Havva cennetten kovulduktan sonra, tövbesinin kabul edilip, yeryüzünde uzun bir ayrılığın sonunda Nevruz günü buluşmuşlardır.

Nuh'un gemisinin karaya oturduğu gün Nevruz günüdür.

Musa peygamber asasıyla denizi yarıp, İsrail oğullarını karşı kıyıya Nevruz günü geçirmiştir.

Alevi Bektaşî rivayetlerine göre Nevruz Hz. Ali'nin doğum günüdür. Hz. Fatma ile evlendiği gün de Nevruz günüdür.

Şia inancına göre Hz. Ali'nin peygamber tarafından halife ilan edilmesi de Nevruz gününe rastlamaktadır.[15]

İbrahim peygamberin Urfa'da ateşte yakılmak istendiği gün, Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü.

Dinler tarihi açısından bakılınca Nevruz, kimi zaman Hz. Nuh'a, Hz. Yunus'a, Hz. Muhammed'e ve kimilerince Hz. Ali'ye bağlı yorumlara sığınılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, törenler açısından bakılınca Nevruz hep Şamanlık kalıntısı ile

sürdürülmüştür. Nevruz geleneği ne Sünnilikle ne Alevilikle ne de Bektaşilikle doğrudan ilişkilidir. Çünkü, Nevruz, İslâmiyet'ten çok öncelere giden bir gelenektir. Bilindiği gibi Gagavuzlar (Gök Oğuzlar) Hristiyan Ortodoks Türklerdir. Gelenek ve göreneklerinde dini etki var ise de, Orta Asya Oğuz kültürünün derin izlerini bugün de yaşatırlar. Gagavuzlar da Nevruz bayramını 20-22 Mart günlerinde kutlarlar. Bu durum, Nevruz'un Türklerin Hristiyanlığı ve İslamı kabul etmeden önceki bir döneme ait olduğunu gösterir. Dolayısıyla Nevruz bir dinin veya mezhebin bayramı değildir. Bu yüzden de herhangi bir şekilde bir mezhebe, bir dine, bir etnik kökene aitmiş gibi gösterilemez. Bu Nevruz'un istismar edilmesi, bir ayrılık unsuru olarak takdim edilmesi olur. Böyle bir takdim, tarihin ve kültürün bütün gerçeklerine aykırı düşer.

Nevruz bayramını İranlılar bugün de, dini bir bayram hüviyetinde kutluyorlar. Bu bayramın İran'da dini bir bayram niteliğinde, bunun yanında, tüm Türk devlet ve topluluklarında bir bahar bayramı şeklinde kutlanması, Nevruz'un dinsel bir tören değil, tabiatın yeniden dirilişinin insan psikolojisinde oluşturduğu coşkunun dışa vurumu olduğunu göstermektedir. Nevruz'un dinsel bir yönü olsa bile, bu yön Zerdüştlükle, tapılacak bir nesne olan ateş kültüyle veya kendi inanç sisteminde hiçbir yeri olmayan İslam'la açıklanamaz. Ateşin arındırıcı, temizleyici ve kötü ruhları kovucu özelliği ancak Şaman inancıyla açıklanabilir. Ateş üzerinden atlama, dinler açısından sadece Şamanizm'de bir dini tören niteliğindedir.

8. Nevruz Törenleri ve Ateş Kültü

Eski Türk inanç sistemlerinden biri de, ateş kültüdür. Türklerde dünyanın yaratılışı ile ateş ve bahar arasında bir bağ kurulur. Ateş Altay Türklerinde görülen bir efsanede, Tanrı Ülgen tarafından insanlara armağan edilmiştir. Bunun için ateş kutsaldır.[16] Ayrıca, Türklerde güneşin yeryüzündeki temsilcisinin ateş olduğu kanaati de yaygındır. Ateşe atfedilen bu kutsiyetten dolayı, gerek eski Türk topluluklarında, gerekse günümüz Türk topluluklarında, ona

(İslami hiçbir içeriğinin olmamasına karşın) tükürmek, küfretmek, su ile söndürmek doğru kabul edilmez.[17] Bu inanışlar, bugün Anadolu'nun birçok yerinde kabul edilmekte ve yaşanmaktadır. Şaman inancında ateşin kötülükleri kovduğuna, hastalıkları yok ettiğine inanılır. Bununla ilgili Bizans imparatorlarından Zemerklis'un 568 tarihinde Göktürklerle elçi olarak gittiği zaman, karşılaştığı muamele oldukça dikkat çekicidir. Türkler, elçilik heyetini yakılan büyük bir ateşten atlatmak suretiyle kötü ruhlardan temizlemişlerdi.[18]

Zerdüştlükten gelen Ateşperestlikle hiçbir ilgisi olmayan ateşe tapma, ateşe saygı, ateş kültünün saygın olduğu geleneklerin mevcut olduğu halkları "Ateşperest" olarak adlandırarak, Zerdüştlükten söz edilir. Fakat, ateşin Zerdüştlük inancının olmadığı yerlerde, örneğin; Meksika'da, Avusturya'da Afrika'da da saflaştırıcı, temizleyici ve arındırıcı bir kuvvet olarak görülmesi, ateş kültünün insanlığın ilk gelişim devriyle ilgili olduğunu gösteriyor.

Nevruz bayramlarında sık sık görüldüğü gibi, ateş üzerinden atlamak, bir şaman geleneğidir ve bir ateş kültüdür. Bir arınma ve temizlenme seremonisidir.[19] Yalnız buradaki "kült"ü tapınma veya ibadet olarak değil, ayin olarak almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ateş, özellikle günümüz Türk toplumlarında, Hindu ve Fars geleneğinde olduğu gibi, bir tapınma aracı olarak kullanılmamaktadır. Ateşin devamı için birtakım dini merasimler yapılmaktadır. Ama bu merasimlerin hiçbirisi, bir tapınma ayini değildir. Fars kültüründe ateşin bazı mertebeleri vardır. Farslardaki (bugünkü İranlılarda değil) Tanrı olarak tapınılan ateşin en yüksek mertebesi Yezitlerde "ataş"tır. Bu ateşin tapınılacak kıvama getirilmesi, 12 ayı gerektiren bir süreçtir. İran'da bu tür tapınaklardan 2, Hindistan'da 8 tane vardır.[20] Hindistan'da ateşin ilahi bir güç olarak somutlaştırılmasının en belirgin örneği, ateş ilahı "Agni"de görülür. Hindistan'da bütün ateşler "Agni"ye bağlıdır. Vedalar Dönemi'nde ise, ateşin büyüye karşı koruyucu olduğu inancı yayıldı. Kadim Yunan mitolojisinde ise, Zeus insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış; ancak Prometheus ondan ateşi çalarak, insanlara

geri vermiştir.[21] Bütün bu mitolojilerden çıkan sonuç, ateş kültünün, kültürler ve medeniyetlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığı ve bazı toplumlarda bir tapınma, ibadet aracı iken, bazılarında daha farklı bir işlev yüklenerek, temizlenme ve arınma ayini veya seremonisi olarak algılanmasıdır.

Ateş kültüyle ilgili olarak dikkatlerden kaçan bir husus var ki, o da, insanın bir olay karşısında sevinmesi veya bir zaferi kutlaması durumunda, ortaya koyacağı davranış biçiminin ne olacağıdır. Böyle bir durumda insanın ortaya koyacağı davranış, bir ateşin etrafında halay çekmek, çeşitli oyunlar sergilemek olur; aksine ateşin üzerinden atlamak çok anlamlı değildir. Ateşin temizleyici doğasına inanılır. Bugün bile ateş, bir temizleyicidir. İlkel ortamlarda cerrahi müdahalelerde neşter önce ateşte temizlenir, sonra kullanılır. İnsanın ilkel aklıyla, ateşin temizleyici özelliğini keşfetmesi zor değildir. Bu yönüyle ateş seremonisi, bugün ayrılıkçı grupların sergilediği kanın, kinin ölümün değil, temizliğin, arınmanın, doğallaşmanın işaretlerini taşır.

9. Nevruz'un Renkli Dünyası: Kırmızı Sarı Yeşil

Milletlerin belli renklere karşı ilgi duymasına sebep olan, birtakım nedenler vardır. Bazı milletler; kırmızı rengi, bazıları yeşili, bazıları sarıyı, bazıları kırmızı beyazı, bazıları mavi beyazı, bir kısmı da yeşil beyaz renkleri benimsemişlerdir. Bu renklerle ilgili olarak da bayrak dediğimiz, o milletin sembolü olan, kutsal kabul edilen bir cisim ortaya çıkmıştır. En eski kaynaklardan, "Çin'in Şimal Komşuları" adlı esere baktığımızda Kırgız Türklerinden bahsederken, milattan önceki dönemlerde Kırgızlar için al rengi kutsaldı deniyor. Büyük Hun Devleti kurulduğu zaman, devletin kuruluşunda enteresan olan bir renk ayrımı kendisini göstermiştir. Bu renk ayrımında yağız yani kara renk, sarı renk, beyaz renk veya kırmızı renk gibi şeyler ortaya çıkmıştır. Gerek eski Yugoslavya'daki Türk gruplarında, gerekse Gagavuz ve Çuvaş Hristiyan Türk gruplarında, Doğu Avrupa Türk gruplarında Nevruz'da, bir gece öncesinden çocuklara sarı

kurdele takılır. Nevruz sabahı o kurdele kırmızı kurdele ile değiştirilir. Dolayısıyla kötülüğü, hastalığı temsil eden sarı renk atılır; yerine sağlığı temsil eden kırmızı renkteki kurdele takılarak yeni yıla girilir. Bu bir gelenektir. Sarı rengin kendine özgü birtakım güzellikleri vardır. Fakat kırmızı rengin Osman Gazi'den beri Türklerde, özellikle Osmanlı Devleti'nde mevcudiyeti biliniyor. Yani İlk Osmanlı bayrağının da kırmızı (al) bayrak olduğu şeklinde kayıtlar elimizde mevcuttur. Selçuklu Devleti'nin kurucusu Sultan Tuğrul'un çetresi (çadır) kırmızı renkliydi. Yani kırmızı, Sultan Tuğrul'a has bir hakimiyet sembolüydü. Kırmızı, sarı, yeşil renkleri Zerdüştlükte de vardı.[22] Bugün ayrılıkçıların meseleyi İran Mitolojilerine dayandırarak takdim etmeleri, aynı zamanda küçültücü bir tutumdur.

1935'te, Altaylarda; VII-XI. asırlarda yaşamış Türk beylerinin mezarlarında yapılan kazılarda; yeşil, sarı, kırmızı ipekli elbise giydirilmiş cesetlerin bulunması, bu üç rengin Türklerde milli olduğu kadar, dini değeri de haiz bulunduğunu göstermektedir.[23]

Bu renkler Türk devletlerin bayraklarına da yansımıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bayrağı yeşil sarı kırmızı idi. 1110-1189 yıllarında yaşayan İranlı büyük âlim Abdülcélil el Kazvini (Miladi 1161-1165) yıllarında yazdığı Kitab'un Nakz adlı eserinin konu ile ilgili 608. sayfasında şöyle diyor "Selçukluların melikleri ve sultanları eğer yüz bin asker toplarlarsa, siyah Sancak askerlerde bulunmazdı; yeşil, sarı ve kırmızı Sancak bulundururlardı.

Osmanlı İmparatorluğu ordularında da Sancaklar, Bayraklar ve Tuğlar Yeşil-Sarı-Kırmızı renkleri taşımışlardır. Nevruz renkleri olarak bilinen "sarı, kırmızı ve yeşil", eski Türklerden bu yana, çeşitli anlamlarda kullanıldı. Türkler, yeşili "dirilik, tazelik ve gençlik", sarıyı "merkez, hükümlanlık", kırmızıyı ise "Tanrı, koruyucu ruh, ocak, dirlik, bağımsızlık ve hürriyet"ın sembolü olarak kabul ediyordu. Kırmızı, sarı ve yeşil üçlüsü, hükümlanlık sembolü olarak sancaklarda, Selçuklulardan Osmanlılara kadar kullanılagelmişti. Osmanlı teşkilat ve asker kıyafetlerinde de

bu renkler, yan yana yer almıştı. Ayrıca, kırmızı bir zemin ortasında yeşile boyanmış oval bir zemin içinde sarı sırma ile işlenmiş üç hilalli sancak, bir bakıma “padişahlık forsu” olarak kullanılmıştı. Sarı, kırmızı ve yeşil rengin özellikle Türklerde beyler zümresinin bir sembolü olarak kullanıldığına dair en eski bilgi Göktürkler Dönemi’ne aittir.

10. Kawa Efsanesi ve Nevruz İlişkisi

Bugün hiçbir bilimsel temele dayanmayan ve ideolojik amaçlarla Nevruz’u Kürt topluluklarıyla irtibatlandırıp, onun Kürtlere ait bir bayram olduğunu ileri sürenler, bu görüşlerini “Demirci Kawa” efsanesine dayandırmakta, mitolojiden yola çıkarak, Nevruz bayramını, bayram havasından uzaklaştırıp, bir isyanın yıl dönümü olarak kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. İsyanın yıl dönümüne mesnet olarak Kawa Efsanesi kullanılmak istenmektedir. Kawa Efsanesi’nde önemli figür Dahhak veya Azdahak’tır. İslami kaynaklarda Dahhak olarak geçen kelime, Avesta’da (Zerdüşt’ün öğretileri) Azi Dahhak, Pers literatüründe Azdahag, Ermenice’de ise yine Azdahak şeklindedir. Avesta’da Azi, yılan veya ejderha anlamına gelir. Geleneksel Ön Asya folkloründe, Dahhak tarihi ya da mitolojik bir şahsiyet olarak ortaya çıkar. Fars literatüründe Dahhak bir Arap kralıdır. Nevruz Dahhak’ın öldürülüşünün yıldönümü törenlerini ifade eder. Efsaneye göre Dahhak, İranlıların büyük hükümdarı Cemşid’den sonra İran ve Turan tahtına oturan beşinci hükümdardı. Dahhak’ın iki omzunda kimilerine göre iki çıban, kimine göre de iki yılan çıkmıştır ve yılanlar insan beyniyle beslendiğinde Dahhak rahatlamakta aksi taktirde Dahhak’a büyük acılar vermektedir.[24]

Dahhak motifi, Hint İran ortak mirasının eski bir ürünü ise de, ona ait en erken referans Avesta’da bulunur. Pehlevi metinlerinde Dahhak ile ilgili en önemli anlatım, onunla Feridun’a atfedilen eskatolojik roldür. Rivayete göre Dahhak, Feridun tarafından yakalandığı zaman öldürülmeyip, Demavend dağında zincire vurulur. Ancak o zincirlerini kırarak kurtulur ve yeryüzündeki zulme devam eder. Daha sonra Kirsasp adında

bir kahraman tarafından öldürölür. Bunun üzerine bütün yeryüzü bayram eder ve o gün Nevruz kutlamalarının başlangıcı sayılır.[25]

Efsanenin dini rivayetlerindeki yeri ise kısaca şöyledir: Rivayete göre Dahhak, Nuh Tufanı'ndan sonra gelen ve bütün dünyaya hakim olan hükümdara verilen bir addır. Nuh'un oğlu Yafes'in neslindendir. Omuzundaki yılanları insan beyniyle besleyen Dahhak'a karşı Kawa adındaki İsfahanlı bir demirci, iki oğlunun bu yüzden öldürölmesi üzerine baş kaldırır. Bütün halk Demirci Kawa'nın etrafında toplanır, Cemşid'in torunu Feridun'u şah ilan ederler. Feridun ile Dahhak'ın orduları arasında yapılan savaşta Dahhak yenilerek kaçır, ancak Kawa yakalayarak onu öldürür. Genel olarak kabul edilen şekliyle Dahhak mitosu Hint İran kabilelerinin birbirinden ayrılmadığı dönemde ortaya çıkmış bir "Ari Mitosu"dur. Dahhak'la ilgili efsane, eski Hint mitolojisinden İran mitolojisine, oradan da İslam mitolojisine geçerek ve İslami bir öz kazandığı rivayet olmaktadır. Dahhak'la ilgili söylentilerin Avesta'dan kaynaklandığı genel olarak kabul edilmektedir.[26]

Mitolojilerle ilgili bu izahlardan sonra, bizzat efsanelerden kaynaklanan bazı çelişkileri ortaya koyacak olursak; efsanenin ilk referansı sayılan Avesta'da Dahhak'ı öldüren şahsın adı Kawa değil Kirsasp'tır. Dahhak mitosu, henüz Hint İran kabilelerinin birbirlerinden ayrılmadığı dönemlerin ürünü olan bir Ari mitosudur. Bununla birlikte, bizzat Fars metinlerine göre Dahhak bir Arap kralıdır. Kawa'nın etnik kimliği hakkında ise hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla, varlığı ve etnik kimliği üzerinde bu kadar şaibeler olan bir mitoloji kahramanıylar, bir tarih ve kültür oluşturma çabaları, bilimsel olmaktan tümüyle uzak, ideolojik ve duygusal bir tutumdur.

Destanların milletlerin tarihinde önemli bir yere sahip olduğundan bahsetmiştik. Özellikle son yıllarda, Doğu ve Güneydoğu Anadolulu bir kısım kişiler Ergenekon Destanı'nda yansımaları olan Nevruz bayramını vesile ederek bölücölüğe yeltenmektedirler. Aslında Türk milletinin dirilişinin ifadesi olan Nevruz'u, Kürt bayramı gibi tanıtmaktadırlar. Bu iddialarına delil olarak, "Demirci Kava Mitosunu"

almaktadırlar. Onlara göre bu günde (21 Mart'ta) Demirci Kawa'nın önderi olduğu Kürtler, Dahhak'a karşı ayaklanarak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu iddialarını sabitleştirmek için bazı piyesler de kaleme almışlardır. Meselâ, Kemal Burkay imzasıyla yayımlanan "Dehak'ın Sonu" bunun bir örneğidir. Kawa efsanesi Ergenekon Destanı ile paralellik gösterir. Kawa Destanı'nın, Ergenekon Destanı'nın değişik bir rivayeti olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca bu destanın bir benzerine de Dede Korkut hikâyelerindeki "Basat"ın Tepegöz'ü öldürdüğü destanda rastlıyoruz.

Kürt ayrılıkçıların efsaneye referans olarak gösterdikleri kaynaklardan biri de Firdevsi'nin Şehname'sidir. Fars metinlerinde Arap Kralı olarak gösterilen Dahhak, bu kez Firdevsi'nin "Şehname"sinde hükümdar Cemşid'den sonra İran ve Turan tahtına oturan beşinci hükümdar olarak karşımıza çıkar. 1020 yılında Gazneli Mahmut'a takdim edilen bu eserde, Turanlıların ve İranlıların efsanevi İran hükümdarı Feridun'un oğullarından Tur ve İr'in soyundan gelen iki kardeş millet oldukları iddia edilmiştir ki, bu bilgi, eserin ne ölçüde güvenilir olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, Şehname'de bile, Kürtlerin Dahhak'ın zulmünden dağlara kaçan insanların soyundan geldikleri iddia edilmesine rağmen, Kawa'nın etnik kökeni hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, sadece İsfahanlı bir demirci olduğu iddia edilmektedir. Böyle olsa bile bu şahsın Türk veya Fars olma ihtimali Kürt olma ihtimali kadar güçlüdür; çünkü İsfahan, tarih boyunca daha çok bu iki milletin yönetimi altında bulunmuş bir yerleşim yeridir ve demircilik Türklerin ata mesleğidir.

Ayrıca mitolojide Kawa'nın demirci olması da dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi, Ergenekon Destanı'nın en önemli motiflerinden biri, kuşkusuz "demircilik geleneği"dir. Göktürklerin demirden bir dağ eritmeleri, bunu yapan kahramanlarını da "demirci" sözüyle ebedîleştirmeleri bu yüzden önemlidir. O kadar ki, Türkler, bu günü bayram bilmiş; Ergenekon'dan çıktıkları günün yıl dönümünü temsilî törenlerle kutlamışlardır. Cengiz Han Dönemi kaynaklarında, demirci motifi işlenir. 5. yüzyılda Avarlar'ca demir ocaklarında

çalıştırılan bir Türk boyunun ayaklanarak tutsaklıktan kurtulması anlatılır. Destanda demirci motifinin işlenmesi Nevruz'un bir ayaklanmanın yıl dönümü olsa bile, XI. yüzyılda Kawa'nın ayaklanmasıyla değil, V. yüzyılda Avarlara karşı ayaklanan bir Türk boyuyla ilişkilendirilmesi daha kolaydır. Arapların "hakiki Türk" dedikleri Hakanlı Türkler, kendilerini soy itibarıyla bir "demirci millet" olarak tanımışlar, demircilik sayesinde esaretten ve zulmetten kurtulduklarına inanmışlar, onlara Çinliler de, Cucenlerin (Avar) demircileri demişlerdir.

Göktürk Devleti'ni kuran Bumin Kağan ile İstemi Kağan "demirci" idi. Özbek Türklerinin şahları arasında da demirciler vardır. Yukarıdan itibaren vermiş olduğumuz bu bilgiler ışığında, Kürtleri Dahhak'ın zulüm ve esaretinden kurtaran Kawa'nın da bir "demirci" olması, bu bakımdan önemlidir. Kava, sıradan bir demirci değil, tıpkı Göktürklerde olduğu gibi, demirden savaş araç ve gereçleri yapan bir sanatkârdır.[27]

Bütün bunlardan çıkan ortak sonuç, Nevruz bayramı bugün siyasi Kürtçülüğe zemin teşkil etmesi amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu ideolojik çabanın kültürel boyutu oldukça önemlidir. Bu çabaların arkasında çeşitli kültür unsurları ile bir topluluğun donatılması, gerekirse bir takım semboller uydurulması ya da var olan bazı sembollere sahip çıkılması gerekmektedir. Bunun için Nevruz'u, bir yeniden dirilişin, canlanmanın, değil, onun ruhuna aykırı olarak, ölümün ve can almanın bayramı olarak kutlamak istemektedirler. Oysa Nevruz bayramındaki kutlamalarda, Türk toplumları, bayramı farklı fakat bütünleştirici, diriltici ve sevdirci fonksiyonlarda kutlamaktadırlar. Nevruz'un asıl fonksiyonu; İnsanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıyı kuvvetlendirme, dargınlıkları unutturarak insanları kardeşçe kucaklaştırma, milli birlik ve beraberliğin, birlikte yaşama isteğinin güçlenmesi ve dayanışmayı sağlama, bolluk ve bereketin işareti, sembolü, huzur ve barış havasının evrensel ölçülerde geliştirilmesidir.

Nevruz bayramın yukarıdaki fonksiyonlarda kutlanması yerine,

yeni yıla veya yeni güne, hâlâ Afrika'da bir kısım, bedevi ve vahşiler gibi kan dökerek, kan düşünerek, kan konuşarak değil; medeni insanlar gibi, sevinç, neşe ve sürurla girilmeli ve kutlanmalıdır. Evet Nevruz, Türk halkının bayramıdır ve eğer kutlanacaksa halkla iç içe kutlanmalıdır. Nevruz kelimesinin semantiği ve ortaya çıktığı coğrafya dikkate alındığında, "yeni gün"ün bir isyanın sonrasını değil, gece ile gündüzün eşitlendiği, uzun ve çetin kış koşulları arasında ilkbaharda bereketli toprakların sessizliğinde kardelen çiçeklerinin tomurcuklandığı, tarım ve hayvancılığa dayalı toplumların yeni bir yıla umutlar bağladığı, yağmurların bereketlerini saçtığı günlere denk gelmesinin yönlendirici bir anlamı vardır ve bundan da çıkan sonuç, Nevruz'un bir bahar ve yeniden diriliş bayramı olduğudur.

Yrd. Doç. Dr. Hasan TUTAR,
Atatürk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 3 Sayfa: 611-621.

Kaynaklar:

- ♦ GENÇ; Reşat, Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Derleyen Sadık Tural, Nevruz, AKM Yayını, Ankara 1995, s., 15.
- ♦ TÜRKDOĞAN, Orhan; "Eski Bir Kültür Kodu Olarak Nevruz", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 100, İstanbul 1996, s. 29.
- ♦ ÇAY, M. Abdulhaluk; Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 229.
- ♦ AŞA, Hatice Emel; Yeni Avrasya Dergisi, MartNisan 2000.
- ♦ BANARLI S. Nihat; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1971, s. 1050.
- ♦ ARSLAN, A. Ali; "Amerika Kızılderilileri ve Türk Dünyasında "Yeni Yılbaşı" Merasimlerinde Paralellikler" Nevruz (Sempozyum Bildirileri) Atatürk Kültür Merkezi Ankara 1995, 251212.
- ♦ Şakir İbrayev; "Kazak Folkloründe Nevruz ve Renkler", Türk Dünyasında Nevruz ikinci Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM

Yayınları, Ankara 1996, s. 192.

♦ PEKOLCAY, Necla; “Türk İnanç Sisteminde Bir “İnanç Kodu” Olarak Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKMB Yayını, Ankara 2000, s. 253.

♦ Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi “Nevruz” Maddesi.

♦ Cildi sani EzTercemei Burhani, Katı Matbaai Amire, 1281, s. 280-281.

♦ ŞEHRİSTANİ, Ebul Feth Muhammed Bin Abdülkerim, ElMilel Ve’n Nihal C. 2. s. 266’dan aktaran Şaban Kuzgun, İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nevruz Bayramı. Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, Nevruz, s. 101.

♦ KALKAŞANDÎ Ahmet Bin Ali; Subhul Afta c, 2. s. 445’ten aktaran KUZGUN aynı yer.

♦ ÇAY, M. Abdulhaluk; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 23.

♦ İNAN, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, 4. Bsk., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 10.

♦ YALĞIN, Alirıza, Cenupta Türkmen Oymakları, Türk Sözü Basımevi, Adana 1937, s. 61. KAFESOĞLU İbrahim; Eski Türk Dini, 2. Bsk., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 25. CAFEROĞLU Ahmet; Azeri lehçesinde Bazı Moğol Unsurları, AYR C. 1, s. 215-216.

♦ John R. HİNNELS; The Fact in the file Dictionary of Religion; New York, 23’den ARSLAN a.g.m. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, “Ateş” Maddesi.

♦ ÇAY, Abdulhaluk; Nevruz Geleneği, Diyanet Aylık Dergi, Mart 1999, sayı. 98. Sayı 43, 1941.

♦ Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi, “Dahhak” Maddesi.

[b]Dipnotlar:[b]

[1] Genç, Reşat, Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Derleyen Sadık Tural, Nevruz, AKM Yayını, Ankara 1995, s., 15.

- [2] Türkdoğan, Orhan; “Eski Bir Kültür Kodu Olarak Nevruz”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi”, Sayı 100, İstanbul, 1996, s. 29.
- [3] Çay, M. Abdulhaluk; Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 229.
- [4] Genç; a.g.e., s., 16.
- [5] Aşa, Hatice Emel; Yeni Avrasya Dergisi, MartNisan 2000.
- [6] Banarlı, S. Nihat; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1971, s. 1050.
- [7] Arslan, A. Ali; Amerika Kızılderilileri ve Türk Dünyasında “Yeni Yılbaşı” Merasimlerinde Paralellikler: Nevruz (Sempozyum Bildirileri) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995, 251-272.
- [8] Arslan, a.g.m.
- [9] Şakir İbrayev; “Kazak Folklöründe Nevruz ve Renkler”, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM Yayınları, Ankara 1996, s. 192.
- [10] Pekolcay, Necla; “Türk İnanç Sisteminde Bir “İnanç Kodu” Olarak Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKMB Yayını, Ankara 2000, s. 253.
- [11] Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi, “Nevruz” Maddesi.
- [12] Cildi sani EzTercemei Burhani, Katı Matbaai Amire, 1287, s., 280-281.
- [13] Şehristani, Ebul Feth Muhammed Bin Abdülkerim, ElMilel Ve’n Nihal c2. s. 266’dan aktaran Şaban Kuzgun, İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nevruz Bayramı. Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, Nevruz, s. 107.
- [14] Kalkaşandî Ahmet Bin Ali; Subhul Afta c, 2. s. 445’ten aktaran Kuzgun aynı yer.
- [15] Çay, M. Abdulhaluk; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s., 23.
- [16] İnan, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, 4. Bsk., Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1995, s., 70.
- [17] Yalgin, Alırıza, Cenupta Türkmen Oymakları, Türk Sözü Basımevi, Adana 1937, s., 61.

- [18] Kafesoğlu İbrahim; Eski Türk Dini, 2. Bsk., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s., 25.
- [19] Caferoğlu Ahmet; Azeri Lehçesinde Bazı Moğol Unsurları. AYR C. 1, s. 215-216.
- [20] John R. Hinnels; The Fact in the file Dictionary of Religion; New York, 23'den ARSLAN a.g.m.
- [21] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Ateş" Maddesi.
- [22] Çay, Abdulhaluk; Nevruz Geleneği, Diyanet Aylık Dergi, Mart 1999, sayı. 98.
- [23] Belleten, Sayı 43, 1947.
- [24] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Dahhak" Maddesi.
- [25] Aynı yer.
- [26] Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi, "Dahhak" Maddesi.
- [27] Aşa, Hatice Emel; Yeni Avrasya Dergisi, Mart Nisan 2000. Taryhy makalalar